

Promjene etničkog sastava Boke kotorske (1910.-2003.g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata

Ivan Crkvenčić, Antun Schaller

Ovaj rad je treći nastavak geografske studije o Boki kotorskoj (u daljem tekstu: Boka). U prvom radu (Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2005) prikazane su društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava Boke do 1918. g., a u drugome etnički sastav Boke u razdoblju austrijske uprave 1814.-1918. g. (Crkvenčić, I.; Schaller, A. 2006). U ovom, trećem radu analiziraju se promjene etničkog sastava Boke nakon razdoblja austrijske uprave, s posebnim osvrtom na drastičan pad broja Hrvata. Razumljivo je, stoga, da ova analiza započinje prikazom strukture etničkog sastava Boke pred kraj austrijske uprave, i to na temelju podataka posljednjeg austrijskog popisa 1910. g. Nakon toga slijedi analitički osvrt na promjene etničkog sastava prostora Boke, koje proizlaze iz podataka popisa stanovništva u vrijeme Kraljevine Jugoslavije (1918.-1941. g.) i federalne Jugoslavije (1945.-1991. g.). Prikaz završava analizom popisa stanovništva Crne Gore 2003. g., naslovljenom «Hrvati u etničkom sastavu Boke - odumiranje bokeljskih Hrvata».

Ključne riječi: društvenopolitičke promjene, etnički sastav, demografsko odumiranje, Hrvati, Boka kotorska, 20. stoljeće

Changes of Ethnic Structure of Boka Kotorska (1910-2003) with Consideration of Huge Decrease of Croatian Population

The paper is the third part of the geographic essay on the area of Boka kotorska (the Bay of Kotor). In the first part, the authors (Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2005) describe social and political changes in Boka kotorska and development of ethnic structure of the area until 1918. The subject of the second part of the essay (Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2006) is ethnic structure of Boka kotorska in the period of Austrian rule (1814-1918). Finally, in this, third part, the changes of ethnic structure of Boka kotorska since the fall of Austrian regime onward are analysed. In the focus of the analysis is the phenomenon of a huge decrease of Croatian population in Boka kotorska. The explanation of ethnic development in the area begins with analysis of data obtained from the last Austrian census in 1910. There are two periods considered in the paper: (1) development of ethnic composition in the period of the Kingdom of Yugoslavia (1918-1941), and (2) ethnic features of the population of Boka kotorska in the period of federal Yugoslavia (1945-1991). In addition, the analysis of data by Montenegrin census in 2003 is made in the chapter titled «Croats in ethnic structure of Boka kotorska – the dying away of Croatian population in Boka kotorska».

Key words: socio-political changes, ethnic system, demographic dying, Croats, Boka kotorska, the 20th century

PODRUČJE ISTRAŽIVANJA

U popisima stanovništva područje Boke kotorske najčešće se odnosilo na *administrativni kotar Kotor*, koji je redovno obuhvaćao čitav unutrašnji prostor Bokokotorskog zaljeva, tj. akvatorij Zaljeva s njegovim priobaljem i dijelovima primorskih padina okolnih planina, ali i prostor Grblja te budvansko primorje. Međutim, bokeljsko stanovništvo pod pojmom Boke najčešće smatra samo onaj njen dio koji je najuže vezan uz život na obalama Zaljeva, odnosno uz djelatnosti povezane s korištenjem njegovih morskih površina. Stoga je predmet ovog, kao i prethodnog rada, analiza narodnosne strukture Boke u okviru Zaljeva s njegovim priobaljem te poluotoka Vrmac i Luštica, ali bez planinskog zaleđa Herceg Novog (Dračevica) i Risna (Krivošija) (sl. 1).

Navedeni prostor administrativno se uglavnom podudara s teritorijem 12 općina unutar triju sudbenih okruga kotara Kotor, na koje je Boka administrativno bila podijeljena tijekom svih četiriju austrijskih popisa stanovništva, uključujući i onaj posljednji, 1910. g. Pri tome treba naglasiti da su u područje ovog istraživanja uključena sva naselja svih općina sudbenog okruga Kotor i općine Luštica, dok je s područja općine Herceg Novi obrađeno samo 6 priobalnih naselja (Baošić, Bijela, Đenovići, Jošica, Kumbor i Herceg Novi), a s teritorija općine Risan samo dva priobalna naselja (Morinj i Risan). Međutim, uz navedena su naselja u razmatranje uključena i područja svih dijelova naselja spomenutih

Sl. 1. Geografski položaj s naseljima Boke kotorske
Fig. 1. Geographic position with the settlements in Boka kotorska

općina, od kojih se neka nalaze na padinama planinskog okvira Boke. To znači da se u ovoj analizi razmatraju i prostori koji su smješteni i nešto dalje od obale Zaljeva. Tako ograničen teritorij spomenutih 12 općina obuhvatio je 41 naselje s 235 dijelova (zaselaka, skupina kuća, odvojenih kuća), u kojima je u vrijeme posljednjeg austrijskog popisa stanovništva 1910. g. živjelo ukupno 22.823 stanovnika (tab.1; sl. 1).

Tab. 1. Sastav stanovništva Boke kotorske prema vjeroispovijestima i govornim jezicima 1910. g.

Kotar Kotor: Sudbeni okruzi i općine	Broj naselja	Ukupno stanovništvo				Državljeni ¹				Strani dr- žavljeni ukupno	
		Broj	Vjeroispovijesti			Broj	Govorni jezici				
			1	2	3		1	2	3		4
Herceg Novi	14	6.642	2.599	3.893	150	5.605	4.884	198	339	184	1.037
		1.498 ¹	1.160	221	117	1.065	614	243	62	144	435
Herceg Novi	6	5.432	2.383	2.946	103	4.536	3.828	190	337	181	896
Luštica	8	1.210	216	947	47	1.069	1.056	8	2	3	141
Kotor	21	13.058	9.188	3.554	316	10.594	8.941	526	348	779	2.464
		2.311	1.940	99	272	1.261	74	441	31	715	1.050
Kotor	8	5.978	3.939	1.820	219	4.410	3.804	179	274	153	1.568
Dobrota	1	1.219	792	424	3	865	838	10	8	9	354
Krtole	6	1.200	210	964	26	1.079	1.036	16	–	27	121
Lastva	2	717	703	13	1	709	703	3	1	2	8
Muo	1	686	581	96	9	636	575	25	12	24	50
Prčanj	1	989	860	108	21	917	565	37	1	297	79
Stoliv	1	387	318	67	2	347	277	30	1	39	40
Tivat	1	1.882	1.785	62	35	1.631	1.143	226	34	228	251
Risan	6	3.123	1.215	1.884	24	2.819	2.523	38	82	176	304
		742	675	29	38	624	2	300	1	321	118
Perast	4	1.236	862	358	16	1.115	1.004	12	3	96	121
Risan	2	1.887	353	1.526	8	1.704	1.519	26	79	80	183
Udio: domaći- strani (%)		100,0				83,3					16,7
Ukupno	41	22.823	13.002	9.331	490	19.018	16.348	762	769	1.139	3.805
Udio svih pojava (%)		100,0	57,0	40,9	2,1	100,0	86,0	4,0	4,0	6,0	
U vojnim službama		4.551	3.775	349	427	2.948	690	984	94	1.180	1.603

Izvor: naveden pod rednim brojem 2.

Napomene i tumač: U ranijim austrijskim popisima umjesto „državljeni“ navodi se „domaće stanovništvo“, a umjesto „strani državljani“ stoji „ostalo stanovništvo“

Vjeroispovijesti: 1 – katolička, 2 – grčko-istočna (pravoslavna), 3 – druge vjeroispovijesti

Govorni jezici: 1 – hrvatski ili srpski, 2 – njemački, 3 – talijanski, 4 – drugi jezici

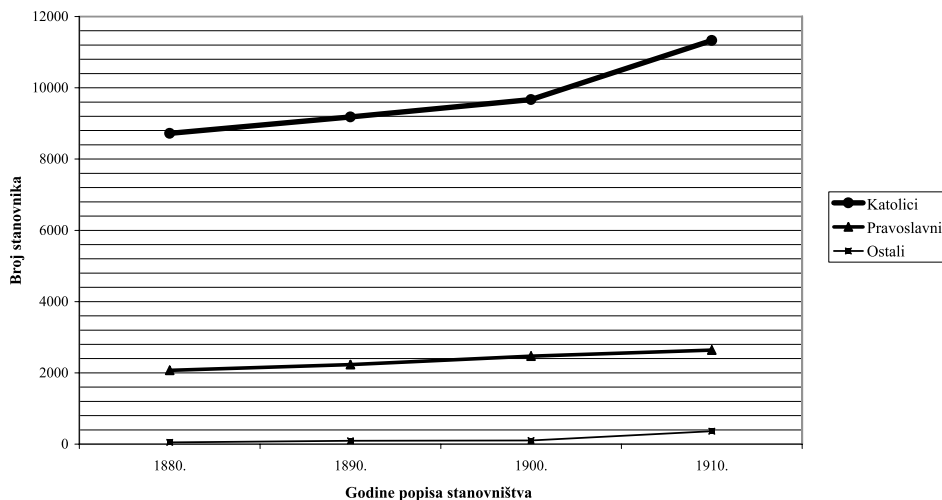
¹Kurziv:odnosi se na stanovništvo zaposleno u vojnim službama; kod općina sudbenih okruga Herceg Novi i Risan podaci se odnose na njihove čitave teritorije, a ne samo na priobalna naselja.

ETNIČKI SASTAV BOKE PRED KRAJ AUSTRIJSKE UPRAVE¹

U dugom razdoblju prevladavanja različitih stranih političkih utjecaja, etnička struktura stanovništva Boke kotorske značajno se mijenjala. Te su se promjene pretežno događale zbog doseljavanja novog stanovništva, uglavnom onog iz neposrednog zaleđa te kroz postupnu asimilaciju domaćeg stanovništva s došljacima, uz istovremeni proces iseljavanja pretežno autohtonog, domaćeg stanovništva. Pri tome je potrebno naglasiti da u dugom razvoju prostora i njegova stanovništva različiti povijesni izvori uglavnom govore o doseljavanju pravoslavnog stanovništva, ali nema podataka o doseljavanju katoličkog, odnosno hrvatskog stanovništva. To upućuje na zaključak da je upravo katoličko, odnosno hrvatsko stanovništvo autohtono stanovništvo Boke, a da je današnje pravoslavno stanovništvo Boke uglavnom došlo u ovaj prostor kasnijim migracijama.

Bokeljsko stanovništvo postupno je vjerskim sastavom postalo sve složenije, što se u kasnijem procesu stvaranja nacija odrazilo i na etničkoj složenosti kraja. Do osobito jakog miješanja stanovništva u konfesionalnom i narodnosnom smislu došlo je u doba austrijske uprave ovim prostorom, od 1814. do 1918. g. U tom je razdoblju Boka postala važna austrijska ratna luka, pa je gotovo u svim njenim priobalnim naseljima uspostavljena razgranata infrastruktura za potrebe ratne mornarice. To se nužno odrazilo u oblicima rada i načinu života domaćeg stanovništva, ali i u pojavi značajnog priljeva stranog stanovništva, posebno onog koje je sudjelovalo u opsluživanju spomenute infrastrukture. Postupno je sastav stanovništva postao vrlo složen, što je uočljivo i iz podataka popisa 1910. g. Naime, prema tom je popisu u Boki živjelo 83,3 % domaćeg stanovništva te 16,7 % stranih državljana, a «stranim» jezicima (tj. ne-«hrvatskim, odnosno ne-»srpskim») govorila je čak trećina ukupnog stanovništva. Neosporno je, dakle, da je narodnosni sastav stanovništva Boke krajem razdoblja austrijske uprave bio vrlo složen. U konfesionalnom smislu prevladavali su katolici, na koje je 1910. g. otpadalo 57,0 % ukupnog stanovništva tog prostora, dok su najveći dio preostalih stanovnika činili pripadnici pravoslavne vjeroispovijesti (oko 40 %). Pripadnika ostalih vjeroispovijesti bilo malo - svega 2,1 %. Nažalost, u popisu nisu dati podaci o narodnosnom sastavu stanovništva (sl. 2).

U slučajevima kad popisi ne daju podatke o narodnostima, već samo o vjeroispovijestima i jezicima prisutnog stanovništva, broj pripadnika pojedinih narodnosti moguće je odrediti samo posredno, i to «križanjem» podataka o broju pripadnika pojedinih vjeroispovijesti s podacima o broju pripadnika njihovog materinskog ili govornog jezika. Međutim, u slučaju Boke takvim se «križanjem» mogu dobiti tek približni podaci, i to stoga što je u pripadnike pojedinih vjeroispovijesti uključeno i strano stanovništvo za koje nema podataka o jezicima kojima se ono služilo. Stoga je razumno pretpostaviti da se približni udjeli Hrvata s jedne, a Crnogoraca s druge strane, u Boki 1910. g. (kao i u prethodnim austrijskim popisima) mogu utvrditi njihovim udjelom u broju stanovnika koji su govorili «hrvatskim ili srpskim jezikom», i to u onom udjelu kojega su katolici i pravoslavni imali u ukupnom stanovništvu, ali uz napomenu da se udio katolika izračunao po odbitku pripadnika talijanskog i njemačkog jezika za koje je sigurno da su također bili katolici. Domaće stanovništvo koje se izjasnilo da govori nekim drugim jezikom (a ne «hrvatskim ili srpskim»), kao i strani državljanici, za koje nisu navedeni jezici kojima su se služili, nije uključeno u ovo «križanje». Ono je, naime, s obzirom na svoju, iz popisa

Sl. 2. Kretanje broja stanovnika 20 naselja Boke kotorske s katoličkom većinom prema vjeroispovijestima u razdoblju 1880.-1910. g.

Fig. 2 Boka Kotorska: population number change in 20 settlements with Catholic majority according to religious affiliation in the period of 1880-1910

Izvor: Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2006, tablice 2-5.

nepoznatu vjeroispovijest, u konačnom izračunu moglo utjecati na ukupan broj i katolika, ali i pravoslavni. Ovakvo «križanje» stoga ne može dati točan broj pripadnika pojedine narodnosti, već samo približnu naznaku o njihovom udjelu u ukupnom stanovništvu.

Primjenom navedenog načina «križanja» utvrđeno je da je 1910. g. u 41 naselju Boke (tab. 1; sl. 1), odnosno unutar granica Boke kako su primijenjene u ovom istraživanju, u skupini «hrvatskog ili srpskog jezika» na Hrvate otpadalo oko 50,3 %, a na Crnogorce oko 40,9 % ukupnog stanovništva. **Odatle proizlazi da je 1910. g. u 41 naselju Boke, živjelo oko 8.200 Hrvata i oko 6.700 Crnogoraca.**

Očito je da su Hrvati pred kraj austrijske uprave u Boki predstavljali većinsku narodnosnu skupinu. Hrvati su bili većinski narod i u gradovima Kotoru i Perastu, a naročito u Herceg Novom, u kojemu su bili zastupljeni natpolovičnom većinom (detaljnije o tome: Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2006.).

Završetkom Prvog svjetskog rata 1918. g. raspala se Austrougarska monarhija, pa je Boka, zajedno s Dalmacijom (u čijem se sastavu nalazila), ušla u sklop nove državne tvorevine - Kraljevine Jugoslavije. Tada je prekinuta povijesna veza s Dalmacijom, hrvatskim etničkom teritorijem, a Boka ulazi u okvire sve jačeg utjecaja svog neposrednog kopnenog zaleđa - Crne Gore. Te su se političke promjene bitno odrazile na gospodarske, ali i na društvene prilike u samoj Boki te, posljedično, i na intenzivnije promjene etničkog sastava njenih stanovnika.

PROMJENE ETNIČKOG SASTAVA BOKE KOTORSKE U VRIJEME KRALJEVINE JUGOSLAVIJE (1918.-1945. g.)

Raspadom Austrougarske monarhije Boka je izgubila ulogu prestižne ratne luke nekad moćne države. Kao posljedica toga, napuštena je značajna vojna infrastruktura, čime su nestali i važni izvori prihoda tamošnjeg stanovništva. Boku istovremeno napušta i znatan broj stranih državljana. Domaći izvori gospodarenja bili su oskudni, a strana ulaganja slaba. Pored toga, zaleđe kojemu je Boka od tada izložena bilo je gospodarski vrlo nerazvijeno.

Hrvatsko stanovništvo sada se našlo daleko od etničke matice i njezinih snažnijih gospodarskih središta. Takve prilike svakako nisu pogodovale razvoju hrvatskog etnita u Boki, u koju istovremeno dolazi sve veći broj stanovnika iz zaleđa, pretežno Crnogoraca i Srba. To se, neizbježno, u sve većoj mjeri počelo odražavati i na značajnijim promjenama etničkog sastava stanovništva Boke.

Popisi stanovništva 1921. i 1931. godine

Na spomenute promjene ukazuju već i popisi stanovništva 1921. i 1931. g. To su jedini popisi, provedeni u vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Međutim, ni u tim se popisima ne daju podaci o narodnosnom sastavu stanovništva. Pored toga, rezultati obaju tih popisa objavljeni su na razini općina i kotareva, a ne i naselja. Veći značaj treba dati popisu iz 1921. g. (tab. 2). Naime, u njemu su navedeni podaci o vjeroispovijestima i jezicima prisutnog stanovništva, što omogućava da se već opisanom metodom njihova «križanja» dobije približni uvid u narodnosni sastav.

Iako su i ova dva popisa provedena u okviru istih općina i na načelu prisutnog stanovništva, kao što je to bio slučaj i s prethodnim popisima iz razdoblja austrijske uprave, podaci iz tih popisa ipak se ne mogu usporediti s podacima popisa 1910. g. Naime, popisi iz 1921. i 1931. g. provedeni su u okviru nešto izmijenjene administrativno-teritorijalne podjele kotara Kotor na općine, u odnosu na popis iz 1910. g. Ipak, bez obzira na tu činjenicu, usporedba rezultata tih dvaju popisa u odnosu na popis iz 1910. g. je indikativna. Prije svega, vidljivo je da se u relativno kratkom razdoblju etnički sastav bokeljskog stanovništva znatno promijenio – značajno se smanjio udio stranog stanovništva, kao i udio stanovništva koje nije govorilo «hrvatskim ili srpskim jezikom». To znači da u Boki tada prevladava domaće stanovništvo - Hrvati, Crnogorci i Srbi.

Međutim, treba naglasiti da se promijenio i odnos udjela katoličkog i pravoslavnog u ukupnom stanovništvu Boke, i to na štetu katolika: udio katolika pao je na nešto manje od 40 %, dok je udio pravoslavnih premašio 60 % ukupnog stanovništva. Spomenutim postupkom «križanja» udjela pripadnika katoličke i udjela pripadnika pravoslavne vjeroispovijesti s brojem stanovnika koji su govorili «hrvatskim ili srpskim jezikom» ustanovljeno je da je 1921. g. u području razmatranih 12 općina kotara Kotor živjelo oko 9.000 Hrvata i oko 15.000 Crnogoraca i Srba. Dakle, u odnosu na 1910. g. povećan je broj Hrvata, ali još znatno više i broj Crnogoraca, odnosno Srba. Iz tog razloga Hrvati od tada više nisu većinski narod Boke – to sada postaju Crnogorci i Srbi.

Tab. 2. Sastav stanovništva Boke kotorske prema vjeroispovijestima i materinskom jeziku 1921. g.

Kotar Kotor: Općine	Broj stanovnika					Broj stanovnika							
	Ukupno					Ukupno						Ukupno (2-6)	
		1	2	3	4		1	2	3	4	5		6
Dobrota	1.182	697	477	–	8	1.182	1.164	–	3	2	10	3	18
Herceg Novi	8.254	1.520	6.679	42	13	8.254	7.987	75	47	55	10	80	267
Kotor	4.801	2.815	1.944	35	7	4.801	4.530	13	77	18	73	90	271
Krtole	1.044	115	901	28	–	1.044	1.028	11	–	3	–	2	16
Lastva	864	820	42	1	1	864	831	15	4	7	3	4	33
Luštica	918	129	789	–	–	918	902	8	2	4	–	1	16
Muo	584	446	137	–	1	584	549	1	8	9	9	8	35
Perast	948	627	321	–	–	948	936	1	1	1	7	2	12
Prčanj	585	491	94	–	–	585	577	–	4	1	–	3	8
Risan	3.763	151	3.588	24	–	3.763	3.746	3	1	–	2	11	17
Stoliv	291	222	67	2	–	291	279	2	9	1	–	–	12
Tivat	2.356	1.672	596	82	6	2.356	2.108	133	31	37	19	28	248
Ukupno	25.590	9.705	15.635	214	36	25.590	24.637	262	187	138	134	232	953
Udio (%)	100,0	37,9	61,1	0,8	0,1	100,0	96,3						3,7

Izvor: naveden pod rednim brojem 3.

Napomene i tumač: Od 17 općina kotara Kotor, u ovom se radu ne obrađuju općine Budva, Grbalj, Paštrović, Petrovac i Spič.

Vjeroispovijesti: 1 – rimokatolička, 2 – pravoslavna, 3 – islam, 4 – druge vjeroispovijesti

Materinski jezici: 1 – hrvatski ili srpski, 2 – slovenski, 3 – talijanski, 4 – njemački, 5 – ruski, 6 – ostali jezici /među pripadnicima ostalih jezika najbrojniji su pripadnici češkog ili slovačkog (92), albanskog (78) i mađarskog (29) jezika/.

Popis stanovništva 1931. g. proveden je u odnosu na prethodni popis iz 1921. g. u nešto izmijenjenim granicama upravno-teritorijalnog ustrojstva kotara Kotor na općine. Stoga ni podaci tih dvaju popisa nisu međusobno sasvim usporedivi. Osim toga, popis 1931. g. sadrži samo podatke o vjeroispovijestima, ali ne i o jezicima, pa stoga ne pruža mogućnost određivanja narodnosti primjenom spomenutog postupka «križanja».

Ipak, potrebno je reći da je u razdoblju od 1921. do 1931. g. znatno povećan broj ukupnog stanovništva Boke, kao što su povećani i udjeli katoličkog i pravoslavnog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Pri tome je udjel katolika porastao osjetno više (oko 38 %) od udjela pravoslavnih (14 %)! S obzirom da u to vrijeme u Boki nije bilo većeg broja katolika koji nisu bili Hrvati, kao ni pravoslavnih koji nisu bili Crnogorci ili Srbi, vjerojatno je da spomenuti udjeli Hrvata i Crnogoraca, odnosno Srba, odgovaraju udjelima katolika i pravoslavnih u ukupnom broju stanovnika Boke (tab. 3; sl. 3). **To znači da je 1931. g. u Boki bilo oko 13.000 Hrvata i oko 18.000 Crnogoraca i Srba.**

Tab. 3. Sastav stanovništva Boke kotorske prema vjeroispovijestima 1931. g.

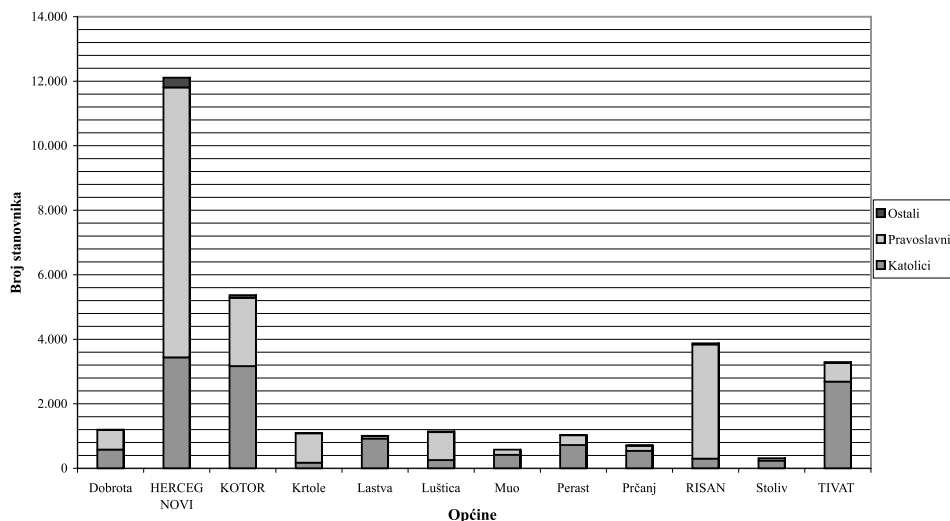
Kotar Kotor: Općine	Broj stanovnika				
	Ukupno	1	2	3	4
Dobrota	1.197	580	610	–	7
Herceg Novi	12.110	3.436	8.369	239	66
Kotor	5.367	3.167	2.115	60	25
Krtole	1.093	172	913	8	–
Lastva	1.007	922	79	2	4
Luštica	1.144	253	869	18	4
Muo	580	416	162	–	2
Perast	1.029	719	307	–	3
Prčanj	709	540	161	1	7
Risan	3.874	297	3.542	27	8
Stoliv	313	239	74	–	–
Tivat	3.329	2.686	578	4	23
Ukupno	31.752	13.427	17.779	397	149
Udio (%)	100,0	42,3	56,0	1,2	0,5

Izvor: naveden pod rednim brojem 4.

Napomena i tumač: Od 15 općina Kotara Kotor, u ovom se radu ne obrađuju općine Budva, Grbalj i Paštrović.

Popisano je prisutno stanovništvo.

Vjeroispovijesti: 1–rimokatolička, 2–pravoslavna, 3–islam, 4–druge vjeroispovijesti

Sl. 3. Stanovništvo Boke kotorske prema vjeroispovijestima 1931. g. (prema općinama)

Fig. 3 Boka Kotorska: population by religious affiliation in 1931

Toliko povećanje broja Hrvata u međupopisnom razdoblju 1921.-1931.g. ne može se objasniti samo prirodnim kretanjem stanovništva već, najvjerojatnije, i većom površinom općina 1931.godine.

PROMJENE ETNIČKOG SASTAVA STANOVNIŠTVA BOKE KOTORSKE U VRIJEME FEDERALNE JUGOSLAVIJE (1945.-1991. g.)

Raspadom monarhističke i stvaranjem federalne Jugoslavije, Boka kotorska 1945. g. ulazi u sastav jugoslavenske federalne jedinice Crne Gore. Iako i dalje dio šire jugoslavenske državne zajednice, Boka se od tada nalazi pod neposrednim utjecajem Crne Gore. To je znatno utjecalo na njen opći razvoj, ali i na daljnje promjene etničke strukture njenog stanovništva.

U razdoblju federalne Jugoslavije provedeno je 6 popisa stanovništva, koji su - za razliku od svih prethodnih popisa, obavljenih na načelu prisutnog stanovništva - provedeni na temelju stalnog stanovništva. Prema tom načelu, u mjestu stalnog stanovanja bili su popisani svi stanovnici mjesta stalnog stanovanja, uključujući i one koji se bilo iz kojeg razloga tijekom popisa nisu nalazili u mjestu svojeg stalnog prebivanja.

U svim je tim popisima zabilježen i narodnosni sastav stanovništva, ali su rezultati popisa po naseljima objavljeni samo 1981. i 1991. g. Rezultati popisa 1948. g. objavljeni su za područja mjesnih odbora (koji su uključivali više naselja), a 1953., 1961. i 1971. g. za područja općina. Dakle, u tim se popisima nije mogla provesti usporedba stanja unutar istih teritorijalnih jedinica. Pored toga što se objavljeni rezultati tih popisa nisu mogli uspoređivati međusobno, oni nisu bili usporedivi niti s podacima iz prethodnih austrijskih i kasnijih jugoslavenskih popisa. Time je onemogućeno donošenje korektnih zaključaka o karakteru, pa i uzrocima promjena broja pripadnika pojedinih narodnosnih skupina u razdobljima između pojedinih popisa. Usporedbom objavljenih rezultata mogu se dobiti samo podaci koji upućuju na opći smjer kretanja broja pripadnika pojedine narodnosti u razdoblju 1945.-1991. g.

Popis stanovništva 1948. godine

U području Boke ovaj je popis proveden u okviru dvaju kotara, i to kotara Kotor i kotara Herceg Novi, podijeljenih u ukupno 17 mjesnih odbora. U svrhu ograničenja analize rezultata popisa na dio Boke koji predstavlja predmet ovog istraživanja, tj. na prostor 41 naselja (sl. 1), razmatrani su i obrađeni rezultati popisa samo područja 9 mjesnih odbora, tj. popisnih jedinica čija su se središta nalazila na obalama Zaljeva. To su 4 mjesna odbora kotara Kotor i 5 mjesnih odbora kotara Herceg Novi (tab. 4). Inače, u tim je mjesnim odborima bilo ukupno 48 naselja.

Na području obaju navedenih kotara popisom 1948. g. utvrđeno je ukupno 33.739 stanovnika, od kojih 5.958 Hrvata (4.622 u mjesnim odborima kotara Kotor i 1.336 u mjesnim odborima kotara Herceg Novi). To je iznosilo 17,7 % ukupnog broja stanovnika obaju kotara. Međutim, pregledom podataka o narodnosnoj strukturi stanovništva u ovdje izdvojenih i obrađenih 9 mjesnih odbora proizlazi da je od ukupno 21.662 stanovnika u tim

mjesnim odborima popisano 5.860 Hrvata, što predstavlja 27,0 % ukupnog stanovništva istih mjesnih odbora. S druge strane, iz popisnih se podataka uočava da je u naseljima tih 9 mjesnih odbora živjelo čak 98,3 % svih Hrvata s prostora Boke, svedenog na područje razmatranog 41 naselja.

Dakle, podaci popisa 1948. g. ukazuju na značajne promjene u etničkom sastavu stanovništva Boke u odnosu na popis iz 1931. g. Te se promjene ogledaju u naglom i značajnom smanjenju broja i udjela Hrvata uz istovremeni porast broja i udjela Crnogoraca i Srba. Naime, ukoliko je broj Hrvata u promatranom prostoru, ustanovljen popisom 1931. g. na temelju udjela katoličkog u ukupnom stanovništvu, bio i približno točan (te je iznosio oko 13.000 osoba), onda proizlazi samo jedan zaključak: **u relativno kratkom razdoblju od 1931. g. do 1948. g. broj Hrvata Boke više je nego prepolovljen.**

Naravno, ovdje se nameće pitanje zašto je došlo do takvog pada apsolutnog broja Hrvata i njihovog udjela u ukupnom stanovništvu Boke te kada se taj pad dogodio?

Tab. 4. Narodnosni sastav Boke kotorske po kotarima i mjesnim odborima 1948. g.

Kotari i mjesni odbori	Broj stanovnika				
	Ukupno	Hrvata	Crnogoraca	Srba	Ostalih
Herceg Novi	9.880	1.305	5.617	2.676	282
Udio (%)	100,0	13,2	56,8	27,1	2,9
Bijela	1.597	230	576	776	15
Zelenika	2.874	309	2.077	398	90
Morinj	1.085	42	1.003	35	5
Risan	1.678	312	570	753	43
Herceg Novi	2.646	412	1.391	714	129
Kotor	11.782	4.555	6.022	852	353
Udio (%)	100,0	38,7	56,1	7,2	3,0
Kotor	5.531	1.060	4.147	170	154
Krtole	1.010	70	656	276	8
Prčanj	900	460	342	45	53
Tivat	4.341	2.965	877	361	138
Ukupno	21.662	5.860	11.639	3.528	635
Ukupni udio (%)	100,0	27,0	53,7	16,3	3,0

Izvor: naveden pod rednim brojem 5 Popisano je prisutno stanovništvo.

Naselja u sastavu mjesnih odbora: Kotar Herceg Novi: – mjesni odbori Bijela (naselja Bijela, Jošica, Đurići, Kruševice); Zelenika (Baošići, Đenovići, Kumbor, Kuti, Zelenika); Morinj (G. Morinj, D. Morinj, Kostanjica, Lipci, Ubli); Risan (Ledenice, Perast, Pištet, Risan); Herceg Novi (Herceg Novi, Meljine, Savina, Topla) Kotar Kotor: – mjesni odbori Kotor (Dobrota, D. Orahovac, G. Orahovac, Kotor, Muo, Škaljari, V. Zalazi); Krtole (Bogišići, Brdo, Gošići, Đuraševići, Krašići, Milovići, Nikovići, Radovići); Prčanj (Prčanj, Sipanj, Stoliv G.); Tivat (Bogdašići, D. Lastva, G. Lastva, Kavač, Lepetane, Mrčevac, Seljanovi, Tivat).

Odgovor na ovo pitanje može se nazrijeti iz podataka o sastavu stanovništva Boke u vrijeme talijanske okupacije. Prema podacima talijanskih okupacijskih snaga iz 1942. g., na području 12 općina kotara Kotor (bez općine Grbalj) bilo je ukupno 36.868 stanovnika, od kojih 15.389 katolika (43,0 % ukupnog stanovništva), a 21.231 pravoslavnih, odnosno 57,0 % ukupnog stanovništva Boke (Pasinović, M. M., 2005.). Očito je da se najveći broj registriranih katolika odnosio na Hrvate, kojih je - barem približno - 1931. g. u promatranom prostoru živjelo oko 13.000.

Trebalo bi, dakle, pretpostaviti da je do tako velikog smanjenja broja (oko 7.000 osoba) i udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu tijekom razdoblja 1931.-1948. g. došlo tek **nakon 1942. g.**, odnosno u kratkom razdoblju od samo šest godina (1942.-1948. g.). No, koji su bili neposredni razlozi tolikog smanjenja broja Hrvata? Da li je to bilo njihovo stradanje u nesigurnim ratnim prilikama Drugog svjetskog rata ili možda njihovo iseljavanje iz Boke ili pak prikrivanje vlastitog nacionalnog identiteta? Koji su od navedena tri razloga bili značajniji, trebalo bi posebno ispitati. To je, međutim, zadatak dodatnog istraživanja.

POPISI STANOVNIŠTVA U RAZDOBLJU 1953.-2003. GODINE (REZULTATI PO OPĆINAMA)

Popisi stanovništva iz 1953., 1961. i 1971. g. daju podatke i o narodnosnom sastavu stanovništva, ali su oni objavljeni na razini općina i kotareva, a ne i po naseljima. Dodatna je poteškoća što su svi ti popisi provedeni u okviru izmijenjenih administrativno-teritorijalnih granica u odnosu na administrativno-teritorijalnu podjelu iz razdoblja ranijih popisa. Tome treba dodati da probleme vrednovanja rezultata novijih popisa uzrokuje i nemogućnost potpune usporedivosti definicija *stalnog*, odnosno *ukupnog stanovništva* kao popisne kategorije.

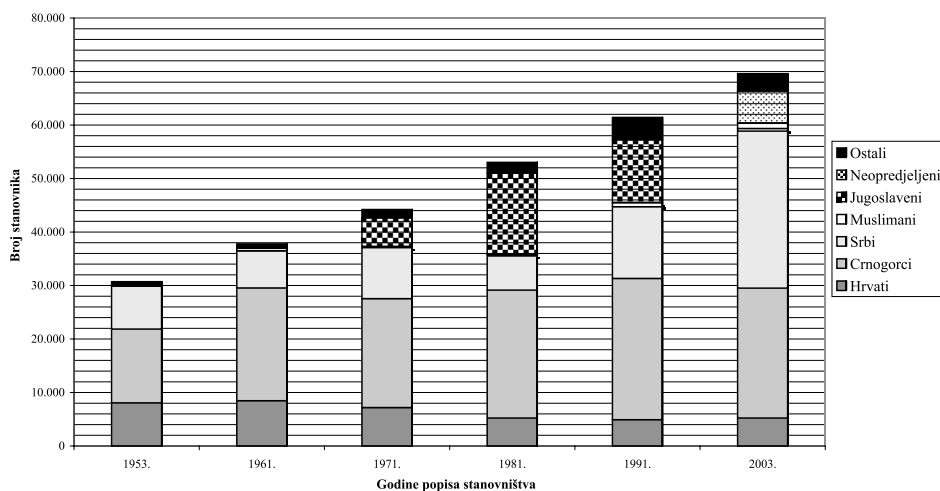
Naime, popisima 1971., 1981. i 1991. g. osim stanovništva u zemlji, u stalno stanovništvo su ubrajani i crnogorski građani na privremenom radu u inozemstvu, kao i članovi obitelji koji su s njima boravili u inozemstvu. Međutim, u skladu s međunarodnim preporukama, u popisu 2003. g., osim stanovništva u zemlji, u sastav stalnog stanovništva su ušli i crnogorski građani, kojih je rad, odnosno boravak u inozemstvu bio kraći od godinu dana te strani državljani koji su u svojstvu obitelji radili ili boravili u Crnoj Gori dulje od godinu dana.

Iz navedenih razloga rezultati tih popisa ne mogu se uspoređivati s podacima prethodnih austrijskih i jugoslavenskih popisa. Štoviše, ne mogu poslužiti čak niti kao pokazatelji promjena broja pripadnika određene narodnosti unutar istih teritorijalnih jedinica. Takvo je određivanje dodatno otežano i činjenicom što se velik broj stanovnika, očito svih prisutnih narodnosti, povremeno izjašnjavao «Jugoslavenima» ili nacionalno neopredijeljenima. Usporedbom podataka iz navedenih popisa može se dobiti tek približan uvid u promjene etničkog sastava pojedinog područja, kao i uvid u određene trendove te promjene koje su se dogodile u međupopisnim razdobljima (tab. 5; sl. 4).

Tab. 5. Promjene narodnosnog sastava Boke kotorske u razdoblju federalne Jugoslavije i prema popisu 2003. g.

Kotar: Kotor: Općine	Godina	Ukupno stanovnika	Stanovništvo prema nacionalnoj opredijeljenosti						Ostali
			Hrvati	Crnogorci	Srbi	Muslimani	Jugoslaveni	Neopredijeljeni	
Herceg Novi	1953.	13.384	1.497	6.477	5.032	–	54	324	
	1961.	15.157	1.544	8.849	4.261	31	102	370	
	1971.	18.368	1.195	8.581	5.216	82	2.553	741	
	1981.	23.258	702	9.877	3.844	152	7.553	1.130	
	1991.	27.589	630	11.223	8.528	332	5.257	1.619	
	2003.	33.034	798	9.447	17.470	220	270	2.083	
Kotor	1953.	7.495	2.668	3.585	970	–	22	250	
	1961.	16.642	3.483	10.806	1.788	12	274	279	
	1971.	18.917	2.612	10.134	3.362	65	2.171	573	
	1981.	20.455	1.644	11.205	1.703	72	5.271	661	
	1991.	22.437	1.617	11.364	3.166	203	4.147	1.940	
	2003.	22.947	1.762	10.741	7.094	106	168	911	
	1953.	4.089	450	2.522	1.074	0	8	35	
	1953.	5.758	3.434	1.215	977	–	4	128	
Risani	1961.	5.974	3.423	1.426	863	6	75	181	
	1971.	6.925	3.375	1.647	971	41	634	257	
Tivat	1981.	9.315	2.876	2.831	850	41	2.384	333	
	1991.	11.404	2.663	3.809	1.724	219	2.346	643	
	2003.	13.630	2.663	4.082	4.796	156	71	745	
	1953.	30.726	8.049	13.799	8.053	–	88	737	
Općine zajedno	1961.	37.773	8.450	21.081	6.912	49	451	830	
	1971.	44.210	7.182	20.362	9.549	188	5.358	1.571	
	1981.	53.028	5.222	23.913	6.397	265	15.208	2.023	
	1991.	61.430	4.910	26.396	13.418	754	11.750	4.202	
2003.	69.611	5.223	24.270	29.360	482	991	6.028	3.257	

Izvori: navedeni pod rednim brojevima 6, 7, 8, 9, 10, 11 i 12.

Sl. 4. Stanovništvo Boke kotorske prema narodnostima u razdoblju 1953.-2003. g. (prema općinama)
 Fig. 4. Boka Kotorska: population by nationality in the period of 1953-2003 (by municipalities)

Međutim, praćenjem popisnih rezultata od popisa do popisa, uočava se veliko povećanje broja ukupnog stanovništva Boke. Broj stanovnika Boke u razdoblju od 1953. do 2003. g. više je nego udvostručen. Ipak, na temelju raspoloživih podataka nije moguće reći u kojim je udjelima tom povećanju pridonijela svaka od triju glavnih narodnosnih skupina, i to upravo iz razloga što se u popisima 1971., 1981., pa i 1991. g. znatan broj stanovnika Boke izjasnio «Jugoslavenima». No, bez obzira na to, iz popisnih je rezultata vidljivo da se broj Hrvata postupno smanjivao, broj Crnogoraca istovremeno povećavao, a broj Srba od popisa do popisa varirao, ali u cjelini, do popisa 1981. g. smanjivao.

Razumno je, naime, pretpostaviti da se «Jugoslavenima» izjasnio dio pripadnika svih triju narodnosti, ali je vrlo vjerojatno da su među «Jugoslavenima» udjelom prednjačili Srbi. Na takav zaključak upućuje činjenica da se naglim smanjenjem broja «Jugoslavena» u razdoblju od 1981.-1991. g. izrazito povećao broj Srba². Konačno, popis proveden 2003. g. pokazuje da **većinski narod u Boki više nisu Crnogorci, već upravo Srbi**. Naime, na srpsko se stanovništvo 2003. g. odnosilo čak 42,2 %, a na Crnogorce 34,9 % ukupnog stanovništva Boke! Broj Srba se od 1991. do 2003. g. više nego udvostručio, dok je broj Crnogoraca istovremeno nešto smanjen.

Zanimljiva je i pojava da se u popisu 2003. g. umjesto «Jugoslavena» pojavljuje relativno velik broj nacionalno neopredijeljenih Bokelja (8,7 %). Vjerojatno je da i u toj skupini stanovništva ima pripadnika svih triju naroda, možda najviše Crnogoraca, manje Srba, ali svakako i dio Hrvata.

Sažimajući navedeno, može se reći da je u popisu 1953. g. zabilježen nešto veći broj Hrvata u odnosu na stanje iz popisa 1948. g. (moguće je pretpostaviti da je dio Hrvata prilikom popisa 1948. g. zatajio svoj nacionalni identitet), ali također i da se u popisima kroz čitavo razdoblje od 1953. do 2003. g. broj i udio Hrvata u ukupnom stanovništvu

Boke stalno smanjivao. Godine 1953. g., Hrvati su u stanovništvu Boke sudjelovali s 26,2 % (svaki četvrti stanovnik Boke bio je Hrvat), a 2003. g. sa svega 7,5 % (tek svaki dvanaesti stanovnik Boke bio je Hrvat).

Zaključno treba reći da su do popisa 1961. g. Hrvati u Boki bili brojniji od Srba, odnosno da su brojnošću u Boki bili drugi narod, iza Crnogoraca. Nakon toga, smanjuju se i apsolutni broj i udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Boke, tako da su 1991. g. Hrvati brojnošću tek na četvrtom mjestu - iza Crnogoraca, Srba i «Jugoslavena», a samo ih je nešto više od stanovnika upisanih u popisnu skupinu «ostalog stanovništva». Brojnošću i udjelom Hrvati su na četvrtom mjestu i 2003. g., samo što su sada najbrojniji Srbi, a ne Crnogorci, dok su na trećem mjestu umjesto «Jugoslavena» stanovnici koji se nisu nacionalno opredijelili.

Smanjenje broja i udjela Hrvata u Boki posljedica je njihova dugotrajnijeg iseljavanja. Iseljavalo se pretežno mlađe stanovništvo što je smanjivalo njihove fertile skupine, a time i prirodno kretanje koje je postupno postalo negativno (veći pomor od poroda). Tako je iseljavanje Hrvata imalo i odgođen učinak na smanjenje njihova broja i udjela u ukupnom stanovništvu Boke u kasnijim popisima. Suprotno je kod imigracijskog kontingenta stanovništva (Crnogoraca i Srba).

PROMJENE BROJA HRVATA U POPISIMA 1981., 1991. I 2003. GODINE S OSVRTOM NA STANJE 1910. GODINE (PODACI PO NASELJIMA)

Uvid u stvarne promjene *etničkog sastava stanovništva Boke* moguće je dobiti tek analizom podataka popisa stanovništva iz 1981., 1991. i 2003. g., i to stoga što je u tim popisima obuhvaćen i narodnosni sastav stanovništva, a popisni podaci dostupni su na razini naselja. Naime, podaci objavljeni po naseljima omogućuju svođenje informacija u okviru istih teritorijalnih jedinica koje su korištene u prijašnjim popisima, pa je stoga moguće provesti i usporedbu stanja, odnosno stvarno nastalih promjena u etničkom sastavu stanovništva u međupopisnim razdobljima.

U skladu s navedenim, slijedi analiza promjena etničkog sastava stanovništva 41 naselja Boke (tab. 6; sl. 1), čiji prostorni razmještaj približno odgovara obuhvatu istraživanog područja, a etnički sastav kojega je razmatran u već spomenutom prethodnom članku «Boka kotorska: etnički sastav stanovništva u razdoblju austrijske uprave 1814.-1918. g.». Poseban osvrt namijenjen je promjenama narodnosnog sastava u polovici tih naselja, odnosno u 20 naselja u kojima je do 1910. g. pretežno živjelo katoličko stanovništvo, najvećim dijelom Hrvati (tab. 7 i 8; sl. 1).

Promjene etničkog sastava u 41 naselju Boke

Popisni podaci koji se odnose na sva tri susljedna popisa (1981., 1991. i 2003. g.) u 41 naselju Boke (sl. 1) pokazuju da je u tim naseljima u vrijeme tih popisa živjela većina bokeljskih Hrvata, odnosno čak više od 98 % svih Hrvata kotara Kotor. Tako velik udio hrvatskog etničkog korpusa u Boki opravdava pokušaj da promjene broja i udjela Hrvata

u ukupnom stanovništvu tih naselja prihvatimo kao približno vjerodostojan pokazatelj promjena njihova broja i udjela u cijeloj Boki. Polazeći od te pretpostavke, treba reći sljedeće:

Budući da je prema popisu **1961. g.** u kotaru Kotor živjelo **8.450 Hrvata**, a u 41 naselju, koja predstavljaju područje ovog istraživanja, **1981. g. njih 5.184** te **2003. g. približno jednako toliko (5.152)**, očito je da se najveći pad broja bokeljskih Hrvata dogodio već u razdoblju prije 1981. g. Nakon toga, u razdoblju 1981.-2003. g. na području razmatranog 41 naselja nije došlo do značajnijih promjena, i to kako u broju naselja s hrvatskim stanovništvom, tako i u udjelima Hrvata u ukupnom stanovništvu tih naselja. Udio Hrvata u spomenutim je naseljima od 1981. do 2003. g. smanjen s 11,5 % na **8,4 %** njihovog ukupnog stanovništva. Hrvati su u popisu 2003. g. kao rezidentno stanovništvo zabilježeni u gotovo svim tim naseljima, ali u smanjenom udjelu. Više od 100 Hrvata popisom je utvrđeno samo u 9 naselja, a najviše na području općine Kotor (naselja Kotor, Dobrota, Prčanj, Muo i Kavač), u općini Tivat (Tivat, D. Lastva i Mrčevac) te u općini Herceg Novi (Herceg Novi). Smanjenje broja i udjela Hrvata u tom 41 naselju istovremeno (tj. u razdoblju 1981.-2003. g.) praćeno je povećanjem broja stanovnika drugih narodnosti. Tako se povećao broj Crnogoraca, ali još više Srba, pa je udio Crnogoraca smanjen sa 41,3 % na 36,6 %, a udio Srba povećan s 12,2 % na čak 39,3 %. Znatan udio (15,2 %) stanovnika tih naselja 2003. g. se odnosio na nacionalno neopredijeljene, «Jugoslaveni» te na pripadnike drugih narodnosti. U skupini nacionalno neopredijeljenih i «Jugoslavena» sigurno je bio određen broj pripadnika svih triju navedenih narodnosti.

Tab. 6. Promjene narodnosnog sastava u 41 naselju Boke kotorske u razdoblju 1981.-2003. g.

Općine i naselja	Godina	Ukupno stanovnika	Stanovništvo prema nacionalnoj opredjeljenosti					
			Crnogorci	Srbi	Hrvati	Neopredijeljeni	Jugoslaveni	Ostali
Općina Kotor								
Glavati	1981.	84	67	10	–	–	7	–
	1991.	186	125	49	2	–	5	5
	2003.	160	51	79	1	29	–	–
Gornji Stoliv	1981.	20	16	–	–	–	4	–
	1991.	19	17	–	–	–	–	2
	2003.	10	10	–	–	–	–	–
Dobrota	1981.	5.435	3.036	483	424	–	1.284	208
	1991.	7.283	4.250	840	459	–	1.357	377
	2003.	8.169	4.428	2.086	535	801	51	268
Donji Morinj	1981.	293	82	72	1	–	134	4
	1991.	279	101	101	4	–	63	10
	2003.	261	68	161	11	7	4	10
Donji Orahovac	1981.	319	229	19	5	–	63	3
	1991.	288	162	64	6	–	53	3
	2003.	257	104	124	7	17	–	5
Donji Stoliv	1981.	354	88	19	81	–	154	12
	1991.	330	107	26	45	–	131	21
	2003.	336	95	84	54	70	–	33

Općine i naselja	Godina	Ukupno stanovnika	Stanovništvo prema nacionalnoj opredjeljenosti					
			Crnogorci	Srbi	Hrvati	Neopredije- ljeni	Jugoslaveni	Ostali
Dražin Vrt	1981.	–	–	–	–	–	–	–
	1991.	–	–	–	–	–	–	–
	2003.	59	36	23	–	–	–	–
Kavač	1981.	407	207	41	78	–	79	2
	1991.	466	191	65	100	–	51	59
	2003.	443	168	90	111	44	2	–
Kostanjica	1981.	186	46	19	18	–	99	4
	1991.	151	44	25	19	–	52	11
	2003.	127	49	34	7	16	3	18
Kotor	1981.	5.345	2.502	381	515	–	1.767	180
	1991.	5.620	3.012	488	505	–	1.251	364
	2003.	1.331	630	309	116	197	15	64
Lipci	1981.	–	–	–	–	–	–	–
	1991.	–	–	–	–	–	–	–
	2003.	36	23	8	1	–	–	4
Muo	1981.	722	276	44	137	–	248	17
	1991.	740	310	62	128	–	188	52
	2003.	677	327	119	137	47	15	32
Perast	1981.	551	224	62	84	–	157	24
	1991.	449	170	70	55	–	135	19
	2003.	349	146	101	29	32	10	31
Prčanj	1981.	1.211	551	35	193	–	392	40
	1991.	1.213	624	79	189	–	271	50
	2003.	1.224	591	267	186	117	12	51
Risan	1981.	1.766	1.144	181	68	–	340	33
	1991.	2.047	1.298	278	80	–	297	94
	2003.	2.083	1.056	613	48	262	10	94
Strp	1981.	49	8	1	24	–	16	–
	1991.	52	4	1	12	–	28	7
	2003.	45	13	2	13	1	4	14
Škaljari	1981.	–	13	2	13	1	4	14
	1991.	–	–	–	–	–	–	–
	2003.	4.002	–	–	–	–	–	–
Špiljari	1981.	–	–	–	–	–	–	–
	1991.	–	–	–	–	–	–	–
	2003.	8	8	–	–	–	–	–
Općina Kotor – ukupno	1981.	16.742	8.476	1.367	1.628	–	4.744	527
	1991.	19.123	10.415	2.148	1.604	–	3.882	1.074
	2003.	19.577	9.984	4.838	1.745	1.955	147	908

Ivan Crkvenčić, Antun Schaller – Promjene etničkog sastava Boke kotorske (1910.-2003.g.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata

Općina Tivat								
Bogdašići	1981.	140	4	1	117	–	16	2
	1991.	89	13	–	59	–	10	7
	2003.	48	10	6	28	3	–	1
Bogišići	1981.	218	66	26	47	–	76	3
	1991.	169	20	41	27	–	69	12
	2003.	184	43	63	37	18	–	23
Gornja Lastva	1981.	42	1	–	38	–	2	1
	1991.	13	–	–	11	–	1	–
	2003.	6	1	–	2	2	–	1
Gošići	1981.	160	62	48	4	–	44	2
	1991.	169	68	65	2	–	13	21
	2003.	208	43	126	5	21	2	–
Donja Lastva	1981.	674	94	20	351	–	178	11
	1991.	634	117	32	338	–	122	25
	2003.	733	187	136	362	19	2	27
Đuraševići	1981.	297	134	47	5	–	99	12
	1991.	295	120	75	7	–	76	17
	2003.	503	84	253	4	76	2	84
Krašići	1981.	87	14	15	36	–	21	1
	1991.	114	12	22	7	–	64	9
	2003.	151	41	37	31	25	1	–
Lepetane	1981.	233	65	22	89	–	49	8
	1991.	221	68	34	84	–	27	8
	2003.	194	50	59	63	14	–	8
Milovići	1981.	104	52	15	14	–	20	3
	1991.	48	13	17	3	–	11	4
	2003.	76	5	44	6	6	–	15
Mrčevac	1981.	797	344	47	186	–	126	94
	1991.	1.073	484	158	207	–	98	126
	2003.	1.500	546	500	195	84	8	167
Radovići	1981.	283	89	97	5	–	83	9
	1991.	374	144	147	5	–	48	30
	2003.	560	128	288	22	69	10	43
Tivat	1981.	6.280	1.906	512	1.984	–	1.670	208
	1991.	8.230	2.770	1.157	1.890	–	1.788	625
	2003.	9.467	2.944	3.284	1.908	780	46	505
Općina Tivat-ukupno	1981.	9.315	2.831	850	2.876	–	2.384	374
	1991.	11.429	3.829	1.749	2.640	–	2.327	884
	2003.	13.630	4.082	4.796	2.663	1.117	71	901

Općine i naselja	Godina	Ukupno stanovnika	Stanovništvo prema nacionalnoj opredjeljenosti					
			Crnogorci	Srbi	Hrvati	Neopredijeljeni	Jugoslaveni	Ostali
Općina Herceg Novi								
Baošići	1981.	603	306	32	8	–	240	15
	1991.	779	391	156	13	–	168	51
	2003.	1.473	391	843	15	124	9	91
Bijela	1981.	2.395	1.137	264	37	–	921	36
	1991.	3.084	1.609	630	52	–	517	276
	2003.	3.748	1.332	1.774	60	382	27	172
Đenovići	1981.	772	404	82	9	–	229	48
	1991.	887	397	203	6	–	197	84
	2003.	1.272	437	573	17	152	8	85
Đurići	1981.	312	47	28	63	–	170	4
	1991.	313	60	39	40	–	155	19
	2003.	326	46	119	46	47	9	59
Zelenika	1981.	1.093	499	136	33	–	389	36
	1991.	1.204	494	420	19	–	221	45
	2003.	1.444	410	765	27	145	12	85
Igalo	1981.	3.556	1.264	870	111	–	1.171	140
	1991.	3.676	1.272	1.352	76	–	639	337
	2003.	3.754	1.011	2.270	94	166	15	198
Jošice	1981.	372	134	64	25	–	142	7
	1991.	411	134	105	10	–	112	50
	2003.	439	89	195	15	97	3	40
Meljine	1981.	779	233	100	4	–	367	75
	1991.	744	335	213	9	–	98	89
	2003.	1.120	299	613	10	40	5	153
Sutorina	1981.	437	218	26	–	–	191	2
	1991.	489	233	184	4	–	60	8
	2003.	607	132	402	5	2	55	11
Kumbor	1981.	722	390	97	25	–	188	22
	1991.	752	312	185	13	–	194	48
	2003.	1.067	334	511	38	130	4	50
Herceg Novi	1981.	8.132	2.726	1.621	365	–	3.053	367
	1991.	11.429	4.075	3.858	365	–	2.389	742
	2003.	12.739	3.873	6.376	417	968	140	965
Općina Herceg Novi - ukupno	1981.	19.173	7.358	3.322	680	–	7.061	752
	1991.	23.768	9.312	7.345	607	–	4.750	1.754
	2003.	27.989	8.354	14.441	744	2.253	288	1.909
Općine Kotor, Tivat i Herceg Novi - sveukupno	1981.	45.230	18.665	5.539	5.184	–	14.189	1.653
	1991.	54.320	23.556	11.242	4.851	–	10.959	3.712
	2003.	61.196	22.420	24.075	5.152	5.325	506	3.718
Udio narodnosti u ukupnom stanovništvu (%)	1981.	100,0	41,3	12,2	11,5	–	31,4	3,6
	1991.	100,0	43,4	20,7	8,9	–	20,2	6,8
	2003.	100,0	36,6	39,3	8,4	8,7	1,0	6,0

Izvori: navedeni pod rednim brojevima 9, 10 i 12.

Etničke promjene u 20 naselja Boke, u kojima je 1910. g. prevladavalo katoličko stanovništvo

Naselja istraživanog dijela Boke doživjela su, dakle, radikalne promjene u nacionalnom sastavu svojeg stanovništva, i to već u razdoblju do 1981. g., a u manjoj mjeri i kasnije. Stoga su i za najnovijeg popisa stanovništva 2003.g., ona narodnosno bila vrlo složena.

Razumljivo je da je najveći broj Hrvata u razmatranom 41 naselju obitavao u naseljima koja su do 1910. g. imala većinsko katoličko stanovništvo. Takva je bila polovica svih promatranih naselja Boke, odnosno ukupno 20 naselja (tab. 7; sl. 1). Samo u tih 20 naselja u vrijeme svih triju posljednjih popisa živjelo je oko 90 % svih Hrvata popisanih u razmatranom 41 naselju, tj. u dijelu Boke koji predstavlja područje ovog istraživanja.

Tab. 7. Promjene narodnosnog sastava Boke kotorske u 20 naselja koja su 1910. g. imala većinsko katoličko stanovništvo

Općine i naselja	Godina popisa	Ukupno stanovnika	Katolici (1910) Hrvati	Pravoslavni (1910)		Neopredjeljeni	Jugoslaveni	Ostali ¹
				Crnogorci	Srbi			
Općina Kotor								
Dobrota	1910.	1.219	792	424		–	–	3
	1981.	5.435	424	3.036	483	–	1.284	208
	1991.	7.238	459	4.250	840	–	1.357	377
	2003.	8.169	535	4.428	2.086	801	51	268
Kostanjica	1910.	218	105	113		–	–	–
	1981.	186	18	46	19	–	99	4
	1991.	151	19	44	25	–	52	11
	2003.	127	7	49	34	16	3	18
Kotor	1910.	3.178	2.194	820		–	–	164
	1981.	5.345	515	2.502	381	–	1.767	180
	1991.	5.620	505	3.012	488	–	1.251	364
	2003.	1.331.	116	630	309	197	15	64
Škaljari	1910.	1.182	942	185		–	–	55
	1981.	–	–	–	–	–	–	–
	1991.	–	–	–	–	–	–	–
	2003.	4.002	489	2.181	738	315	21	258
Špiljari	1910.	89	85	4		–	–	–
	1981.	–	–	–	–	–	–	–
	1991.	–	–	–	–	–	–	–
	2003.	8	–	8	–	–	–	–
Muo	1910.	686	581	96		–	–	9
	1981.	722	137	276	44	–	284	17
	1991.	740	128	310	62	–	188	52
	2003.	677	137	327	119	47	15	32
Perast	1910.	538	394	132		–	–	12
	1981.	551	84	224	62	–	157	24
	1991.	449	55	170	70	–	135	19
	2003.	349	29	146	101	32	10	31
Prčanj	1910.	989	860	108		–	–	21
	1981.	1.211	193	551	35	–	392	40
	1991.	1.213	189	624	79	–	271	50
	2003.	1.224	186	591	267	117	12	51

Stoliv Donji	1910.	313	244	67		–	–	2
	1981.	354	81	88	19	–	154	12
	1991.	330	45	107	26	–	131	21
	2003.	336	54	95	84	70	–	33
Stoliv Gornji	1910.	74	74	–		–	–	–
	1981.	20	–	16	–	–	4	–
	1991.	19	–	17	–	–	–	2
	2003.	10	–	10	–	–	–	–
Strp-Li- pci	1910.	230	185	41		–	–	4
	1981.	49	24	8	1	–	16	–
	1991.	52	12	4	1	–	28	7
	2003.	81	14	36	10	1	4	16
Općina Kotor- ukupno	1910.	8.716	6.456	1.990		–	–	270
	1981.	13.873	1.476	6.747	1.044	–	4.121	485
	1991.	15.857	1.412	8.538	1.591	–	3.413	903
	2003.	16.314	1.567	8.501	3.748	1.596	131	771

Općina Tivat								
Bogdašići	1910.	361	341	20		–	–	–
	1981.	140	117	4	1	–	16	2
	1991.	89	59	13	–	–	10	7
	2003.	48	28	10	6	3	–	1
Krašići	1910.	115	109	6		–	–	–
	1981.	87	36	14	15	–	21	1
	1991.	114	7	12	22	–	64	9
	2003.	151	31	41	37	25	1	16
Lastva Donja	1910.	303	289	13		–	–	1
	1981.	674	351	94	20	–	178	31
	1991.	634	338	117	32	–	122	25
	2003.	733	362	187	136	19	2	27
Lastva Gornja	1910.	414	414	–		–	–	–
	1981.	42	38	1	–	–	2	1
	1991.	13	11	–	1	–	1	–
	2003.	6	2	1	–	2	–	1
Lepetane	1910.	221	169	52		–	–	–
	1981.	223	89	65	22	–	49	8
	1991.	221	84	68	34	–	27	8
	2003.	194	63	50	59	14	–	8
Mrčevac	1910.	118	105	13		–	–	–
	1981.	797	186	344	47	–	126	94
	1991.	1.073	207	484	158	–	98	126
	2003.	1.500	195	546	500	84	8	167
Tivat	1910.	1.882	1.785	62		–	–	35
	1981.	6.280	1.984	1.906	512	–	1.670	208
	1991.	8.230	1.890	2.770	1.157	–	1.788	625
	2003.	9.467	1.980	2.944	3.284	780	46	505
Općina Tivat- ukupno	1910.	3.414	3.212	166		–	–	36
	1981.	8.253	2.801	2.428	617	–	2.062	345
	1991.	10.374	2.596	3.464	1.404	–	2.110	800
	2003.	12.099	2.589	3.779	4.022	927	57	725

Općina Herceg Novi								
Đurići	1910.	250	178	72		–	–	–
	1981.	312	63	47	28	–	170	4
	1991.	313	40	60	39	–	155	19
	2003.	326	46	46	119	47	9	59
Herceg Novi	1910.	1.535	1.068	409		–	–	58
	1981.	8.132	365	2.726	1.621	–	3.053	367
	1991.	11.429	365	4.075	3.858	–	2.389	742
	2003.	12.739	417	3.873	6.376	968	140	965
Općina Herceg Novi- ukupno	1910.	1.785	1.246	481		–	–	58
	1981.	8.444	428	2.773	1.65+	–	3.223	371
	1991.	11.742	405	4.135	3.897	–	2.544	761
	2003.	13.065	463	3.919	6.495	1.015	149	1.024
Općina Kotor, Tivat i Herceg Novi- ukupno	1910.	13.915	10.914	2.637		–	–	364
	1981.	30.570	4.705	11.948	3.310	–	9.406	1.201
	1991.	37.973	4.413	16.137	6.892	–	8.067	2.464
	2003.	41.478	4.619	16.199	14.265	3.538	337	2.520
Udio vjera (%)	1910.	100,0	78,4	18,9		–	–	2,7
Udio narodnosti (%)	1981.	100,0	15,4	39,1	10,8	–	30,8	3,9
	1991.	100,0	11,6	42,5	18,2	–	21,2	6,5
	2003.	100,0	11,1	39,1	34,4	8,5	0,8	6,1

Izvori: navedeni pod brojevima 2, 9 i 12.

Spomenuti udjeli Hrvata u tih 20 naselja za vrijeme popisa stanovništva 1981. g. ukazuju na veliko smanjenje broja Hrvata u odnosu na stanje 1910. g, kada su u svim tim naseljima katolici bili većinsko stanovništvo, a među njima najveći se broj i udio odnosio na Hrvate. Godine 1910. u istim je naseljima živjelo čak 78,4 % katolika, a 18,9 % pravoslavnih (tab. 8)

Udjele Hrvata i Crnogoraca u ukupnom stanovništvu tih 20 naselja 1910. g. moguće je približno odrediti primjenom već prije objašnjenog postupka «križanja», i to Hrvata udjelom katolika (nakon odbitka pripadnika njemačkog i talijanskog govornog jezika), a Crnogoraca udjelom pravoslavnih u broju stanovnika koji su govorili «hrvatskim ili srpskim jezikom».

Tab. 8. Sastav stanovništva 20 naselja Boke kotorske s većinskim katoličkim stanovništvom, prema vjeroispovijesti i govornim jezicima 1910. g.

Ukupno stanovnika				Državljeni					Strani državljani
Broj	Vjeroispovijesti			Broj	Govorni jezici				
	1	2	3		1	2	3	4	
13.915	10.914	2.637	364	11.149	9.128	408	688	925	2.766

Izvor: naveden pod rednim brojem 2

Vjeroispovijesti: 1 – katolička; 2 – pravoslavna; 3 – ostale

Govorni jezici: 1 – hrvatski ili srpski; 2 – njemački; 3 – talijanski; 4 – drugi jezici

Spomenutim je «križanjem» izračunat udio Hrvata i Crnogoraca u ukupnom stanovništvu promatranih 20 naselja: u tim je naseljima 1910. g. živjelo 70,5 % Hrvata i 18,9 % Crnogoraca. Pretvaranjem navedenih udjela u apsolutne vrijednosti proizlazi **da je 1910. g. u spomenutim naseljima živjelo približno 6.500 Hrvata (46,7 % ukupnog stanovništva tih naselja) i oko 1.750 Crnogoraca (12,6 % ukupnog stanovništva tih naselja).**

Kao što je već ranije objašnjeno, Boka je u to vrijeme obilježena vrlo složenim sastavom stanovništva, i to kako po vjeroispovijestima i jezicima, tako i po narodnostima. Stoga je i u razmatranih 20 naselja na strane državljanu otpadalo čak 19,8 % njihovog ukupnog stanovništva, a znatan udio (6,6 %) stanovnika-državljana govorio je «drugim jezicima».

Od 1910. do 1981. g. sastav stanovnika razmatranih 20 naselja bitno se izmijenio, čemu je naročito pridonio odlazak stranih državljana. Istovremeno je broj stanovnika tih naselja povećan s oko 14.000 na više od 41.000. Međutim, udio hrvatskog stanovništva znatno je smanjen, pa je 1981. g. u njima živjelo svega 15,4 % Hrvata. Udio ostalih narodnosti, uglavnom Crnogoraca i Srba, u ukupnom je stanovništvu povećan u tom razdoblju na više od 50 %, a pribroje li im se «Jugoslaveni», ukupni udio premašuje čak 80 % ukupnog stanovništva tih naselja. Ovaj trend promjena narodnog sastava obilježen, prije svega, smanjenjem udjela Hrvata, nastavio se u naseljima na području svih triju općina i kasnije, sve do najnovijeg popisa 2003. g.

Najveći pad udjela katolika, a time i Hrvata, zabilježen je u 11 naselja općine Kotor. Naime, katolici su 1910. g. u 11 naselja općine Kotor činili 74,1 % ukupnog stanovništva, da bi se od tada započeto procesa kontinuiranog pada udio katolika, kao i Hrvata, u istim naseljima 1981. g. smanjio na samo 10,6 %, a 2003. g. još i više – na 9,6 % ukupnog stanovništva. Relativno manji pad udjela katolika, a time i Hrvata, zabilježen je u 7 naselja općine Tivat. U tim je naseljima 1910. g. udio katolika, u najvećoj mjeri Hrvata, iznosio 94,7 % ukupnog stanovništva. Već opisanim procesom izrazitog demografskog pada, broj Hrvata se i u tim naseljima bitno smanjio, tako da je 1981. g. dosegao vrijednost od 33,9 %, a 2003. g. samo 21,4 %. U općini Herceg Novi katoličko, odnosno hrvatsko stanovništvo, bilo je 1910. g. većinsko samo u 2 naselja, i to u gradu Herceg Novom te u Đurićima. Međutim, njihov je udio u tim naseljima bio relativno visok – u Đurićima je iznosio 71,0 %, a u gradu Herceg Novom 69,6 %. Naknadnim demografskim promjenama i u ta je dva naselja udio katolika, odnosno Hrvata izrazito smanjen, pa su 1981. g. Hrvati u njima predstavljali samo 4,5 %, a 2003. g. 3,5 % ukupnog stanovništva.

S obzirom da je u razdoblju 1961.-1981. g. smanjenje udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu bilo značajno, očito je da je do ove pojave došlo ne samo povećanjem broja Crnogoraca i Srba, već i jakim opadanjem apsolutnog broja Hrvata, izazvanim i njihovim iseljavanjem te odgođenim učinkom tog iseljavanja na prirodno kretanje. U kasnijem razdoblju, od 1981. do 2003. g. udio Hrvata se i dalje smanjivao, ali relativno blaže, i to prvenstveno povećanjem apsolutnog broja Crnogoraca i Srba, a relativno manje iseljavanjem Hrvata. To veliko smanjenje broja Hrvata u konačnici je posve izmijenilo etnički sastav stanovništva svih razmatranih 20 naselja.

Krajem razdoblja austrijske uprave, u doba popisa stanovništva 1910. g., sva su ta naselja većinski bila katolička, odnosno hrvatska, Međutim, 1981. g. natpolovičnu većinu

Hrvati su održali samo u trima naseljima općine Tivat (Bogdašići, Lastva Donja i Lastva Gornja), a relativnu većinu u četirima naseljima: Strpu-Lipcima u općini Kotor, Lepetanama i Krašiću u općini Tivat te Đurićima u općini Herceg Novi. U sljedećem 20-godišnjem razdoblju (1981.-2003. g.) Hrvati se održavaju, i to samo u relativnoj većini, tek u trima naseljima: Bogdašićima, Lastvi Donjoj i Lepetanama. Međutim, već do 1981. g. stanovnici hrvatske narodnosti sasvim nestaju u naselju Stoliv Gornji.

HRVATI U NARODNOSNOM SASTAVU BOKE 2003. g.: (DEMOGRAFSKO ODUMIRANJE BOKELJSKIH HRVATA)

Udio Hrvata smanjen je u svim naseljima Boke, a naročito onim manjima. Prema podacima popisa stanovništva iz 2003. g., u gradskim naseljima Boke na području kotara Kotor živi oko tri četvrtine svih Hrvata Boke, dok u ostalim naseljima samo jedna četvrtina (tab. 9). Najveći broj Hrvata, više od 400 osoba, održao se samo u većim naseljima gradskog karaktera - u Tivtu 1.908, Kotoru (zajedno s predgrađem Škaljarima) 605, Dobroti 535 i Herceg Novom 417 osoba. Samo u navedenim četirima naseljima živjelo je 2003. g. oko dvije trećine (66,3 %) svih Hrvata Boke, popisanih unutar granica kotara Kotor.

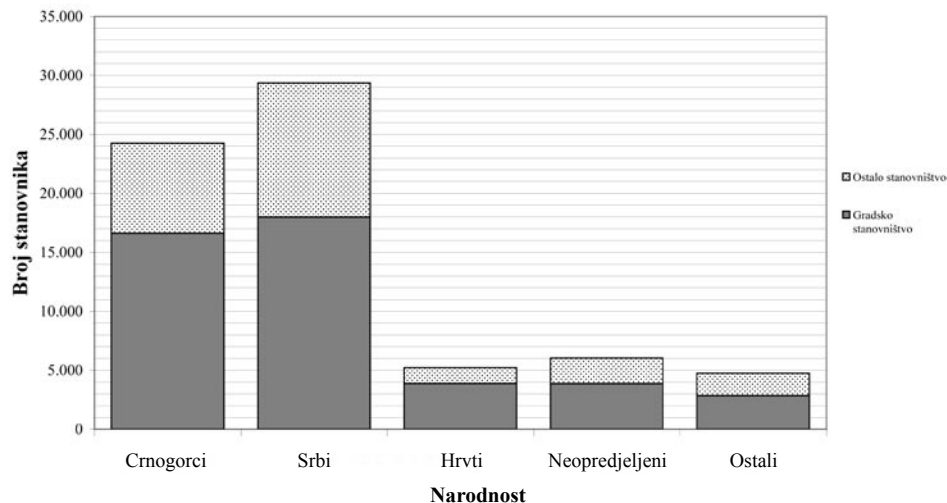
Tab. 9. Stanovništvo Boke kotorske prema nacionalnom sastavu 2003. g.⁶

Kotar Kotor	Ukupno	Crnogorci	Srbi	Hrvati	Neopredjeljeni	Ostali
Ukupno stanovništvo	69.611	24.270	29.360	5.223	6.028	4.730
Udio po nacionalnom sastavu (%)	100,0	34,9	42,2	7,5	8,6	6,8
Ukupni udio	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Udio gradskog stanovništva (%)	64,7	68,4	61,2	74,4	64,2	60,0
Udio ostalog stanovništva (%)	35,3	31,6	38,8	25,6	35,8	40,0

Izvor: naveden pod rednim brojem 12

Opisani prostorni razmještaj bokeljskih Hrvata upućuje na zaključak da je samo manji broj preostalih, danas prisutnih Hrvata u Boki ostao vezan uz zemlju, a što je jedan od preduvjeta ostanka ljudi u prostoru u kojemu su mogućnosti zapošljavanja u neagrarnim zanimanjima male. Međutim, potrebno je naglasiti da Hrvati više nisu većinski narod ni u bokeljskim gradovima u kojima su, i to bez iznimke u svima, 1910. g. imali relativnu ili apsolutnu većinu (sl. 5).

No, sasvim je očigledno da i ti, preostali bokeljski Hrvati demografski odumiru. Na to ukazuju pokazatelji starenja stanovništva. Ti se pokazatelji izražavaju brojčanim odnosima triju glavnih dobnih skupina stanovništva naselja ili područja, a poglavito udjelom starog stanovništva u odnosu na mlado i ukupno stanovništvo (tab. 10).

Sl. 5. Stanovništvo Boke Kotorske prema nacionalnom sastavu 2003. godine
Fig. 5 Boka kotorska: population by national structure in 2003

Tab. 10. Pokazatelji starenja stanovništva Boke kotorske (popis 2003. g.)

Kritične vrijednosti :	prosječna starost	koeficijent starosti	indeks starenja
Općine:			
Herceg Novi	38,2	24,8	125,8
Kotor	38,1	25,5	131,5
Tivat	37,2	26,1	151,1
Naselja:			
Bogdašići	39,4	20,8	83,3
Perast	41,7	24,3	137,1

Izvor: naveden pod rednim brojem 12

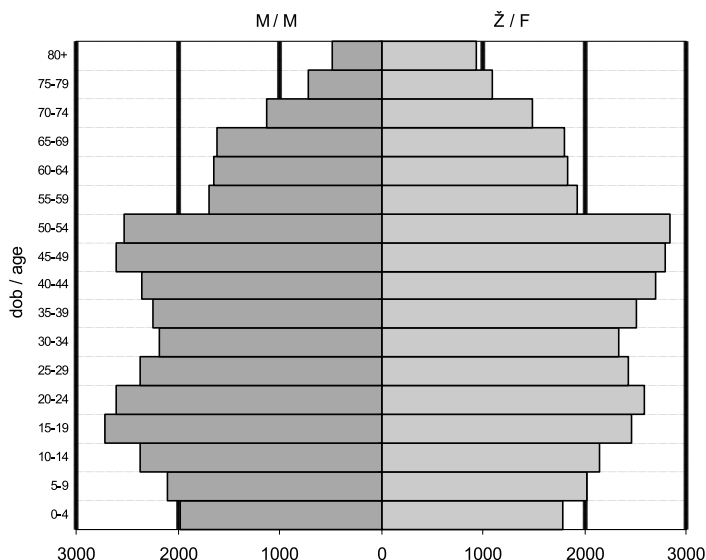
Napomene:

Prosječna starost je trajanje života svih stanovnika podijeljena brojem stanovnika; proces starenja započinje s navršenom 30 godinom života.

Koeficijent starosti je postotni udio stanovništva sa 60 i više godina života u odnosu na broj ukupnog stanovništva; proces starenja započinje kad ovaj udio postigne vrijednost od 12 %.

Indeks starenja je postotni udio stanovništva sa 60 i više godina života u odnosu na broj stanovnika starih 19 godina i manje; proces starenja započinje kad indeks starenja postigne vrijednost od 40 %.

Na proces starenja stanovništva ukazuju sva tri pokazatelja starosti stanovništva. Obradujući podatke popisa stanovništva 2003. g., statistička služba Crne Gore izdvaja 7 skupina prosječne starosti stanovništva, pri čemu stanovništvo četvrtke skupine (prosječne starosti 30-34 godina) smatra «pragom demografske starosti». Sljedeću, petu skupinu (prosječne starosti 35-39 godina) čini demografski staro stanovništvo, a pretposljednju, šestu skupinu (prosječna starost 40-43 godine) stanovništvo «duboke demografske starosti». U sedmu skupinu «najdublje demografske starosti» pripada stanovništvo prosječne starosti 43 i više godina (sl. 6).

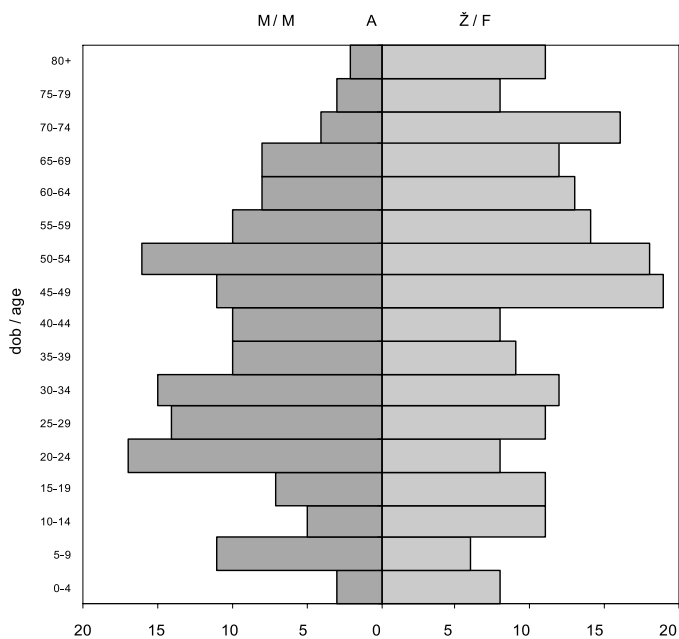
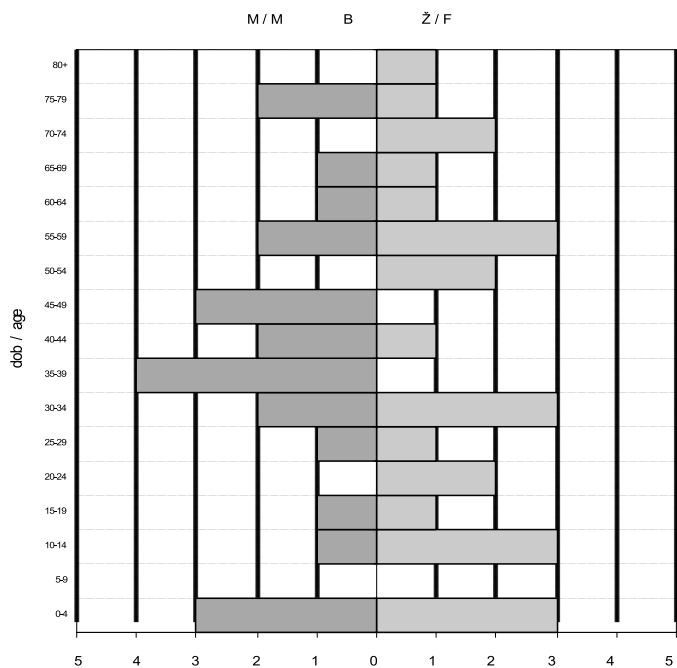

Sl. 6. Dobno-spolni sastav stanovništva Boke kotorske 2003. g. u okviru općina Herceg Novi, Kotor i Tivat
 Fig. 6 Boka Kotorska: age-sex structure of population in 2003 in the framework of the municipalities: Herceg Novi, Kotor and Tivat

Uočljivo je da je stanovništvo svih triju općina Boke demografski staro, a da se stanovništvo dvaju nekad hrvatskih naselja već danas nalazi u skupini «duboke demografske starosti», zapravo u razdoblju odumiranja. U nastavku se opisuju dva naselja različitog smještaja i gospodarskog značenja.

Bogdašići su seosko poljoprivredno naselje. Sastojalo se od nekoliko zaselaka, smještenih u krškom području poluotoka Vrmac, na oko 500-700 m nadmorske visine (sl. 1). Stanovnici naselja uglavnom su živjeli od uzgoja žitarica u međusobno prostorno odvojenim krškim depresijama (dolicima) te od ispaše stoke na okolnim kamenjarima. Pred kraj austrijske uprave, odnosno u doba posljednjeg austrijskog popisa 1910. g., u Bogdašićima je živio 361 stanovnik, od kojih 341 katolik (Hrvat) i 20 pravoslavnih (tab. 7). Do 1981. g. broj stanovnika naselja više je nego prepolovljen. Smanjen je broj i katolika Hrvata, kao i pravoslavnih, ali ipak relativno više katolika. Broj stanovnika naselja se smanjivao i dalje, tako da je 2003. g. u Bogdašićima ukupno popisano samo 48 stanovnika, i to 28 Hrvata, 10 Crnogoraca, 6 Srba, 3 nacionalno neopredijeljenih i 1 stanovnik nepoznate narodnosti. Kao i druga naselja, smještena na brdovitom krškom području unutrašnjosti poluotoka Vrmac, i naselje Bogdašići se nalazi u procesu demografskog odumiranja. Na takav proces jasno ukazuje i dobno–spolna piramida stanovnika tog naselja 2003. g. (sl. 7).

Perast je staro gradsko naselje vrlo povoljnog smještaja na obali Risansko-kotorskog zaljeva, nasuprot tjesnacu Verige, koji razdvaja poluotok Vrmac od Devesilja (sl. 1). Takav, povoljan položaj, omogućio je prerastanje Perasta u središte razvijenog pomorstva i pomorske trgovine. Najznačajni gospodarski razvoj Perast bilježi u razdoblju od početka 17. do kraja 18. stoljeća, kada je grad posjedovao 60 velikih brodova-jedrenjaka. Nakon

Sl. 7. Dobno-polni sastav stanovništva dvaju naselja Boke kotorske 2003. g.: Perast (A) i Bogdašići (B)
 Fig. 7 Boka Kotorska (2003): age-sex structure of population in two settlements: Prerast (A) and Bogdašići (B)

propasti trgovačke mornarice, temeljene na jedrenjacima, Perast je počeo gospodarski nazadovati, a broj njegovih stanovnika naglo opadati. Na nekadašnji gospodarski značaj i blagostanje naselja ukazuju brojni ostaci razvijene arhitekture, a tome svjedoči i niz Peraštana, poznatih osoba iz duhovnog i svjetovnog života, čiji je značaj često nadilazio granice grada i Boke. Perast je imao i središnje funkcije za neposrednu okolicu, pa je bio i središte općine. Smatra se da je u doba gospodarskog cvata u 17. st. u Perastu živjelo oko 2.000 stanovnika. Nakon razdoblja procvata, broj stanovnika naselja počinje opadati. Tako je pred kraj austrijske uprave u Boki, 1910. g. u gradu živjelo 538 stanovnika, od kojih 394 katolika, 132 pravoslavnih te 12 pripadnika ostalih vjeroispovijesti (tab. 7). Na katolike je, dakle, otpadalo 73,2 % ukupnog stanovništva grada. Budući da je u to vrijeme «hrvatskim ili srpskim jezikom» govorilo 70,3 % stanovništva grada (odnosno 378 stanovnika), to se navedeni udio katolika može smatrati i približnim udjelom Hrvata u ukupnom stanovništvu Perasta. U Perastu je, prema već opisanom postupku «križanja», 1910. g. živjelo oko 380 Hrvata. Grad je, dakle, još pred kraj razdoblja austrijske uprave bio obilježen gotovo tročetvrtinskom hrvatskom većinom.

Od tog se vremena broj stanovnika Perasta postupno smanjuje, ali se i etnički sastav stanovništva grada radikalno mijenja. Broj i udio Hrvata opada, a Crnogoraca i Srba istovremeno raste. Spomenute velike promjene vidljive su u rezultatima popisa stanovništva 1981. g. Iako je broj stanovnika Perasta ostao gotovo jednak onome iz 1910. g., udio Hrvata je do 1981. g. smanjen na 15,2 %, dok se udio Crnogoraca i Srba povećao čak na 51,9 %. Preostalo stanovništvo izjasnilo se 1981. g. kao «Jugoslaveni» ili pripadnici nepoznatih vjeroispovijesti. Opisani trend razvoja nastavlja se i nakon 1981. g., pa 2003. g. od 349 ukupno popisanih stanovnika Perasta na Hrvate otpada samo njih 8,3 % (tj. 29 osoba), dok istovremeno Crnogorci i Srbi čine izrazitu apsolutnu većinu od čak 70,8 % ukupnog stanovništva grada.

Perast je, dakle, izgubio većinsko hrvatsko stanovništvo, a iz strukture dobno-spolne piramide stanovništva 2003. g. (sl. 7) proizlazi da stanovništvo u ovom gradu zapravo odumire. Po svojoj prosječnoj starosti ukupno stanovništvo Perasta pripada skupini stanovništva «duboke prosječne starosti». Podaci o prosječnoj starosti samo hrvatskog stanovništva Perasta nisu raspoloživi, ali - s obzirom na njihov mali broj, koji se nije obnavljao – očito je da Hrvati Perasta već pripadaju kategoriji «najdublje demografske starosti», odnosno skupini stanovništva koje demografski odumire. Riječ je, naime, o kontingentu koji je gubio pripadnike duljim iseljavanjem.

ZAKLJUČAK

Etnički sastav stanovništva Boke kotorske rezultat je duge i bogate prošlosti tog prostora, u kojoj su se izmjenjivali različiti politički i društveni uvjeti relevantni za razvoj, odnosno promjene narodnosne strukture. U osnovi je taj razvoj bio obilježen značajnim promjenama etničkog sastava Boke. Postojeći povijesni dokumenti u znatnoj mjeri svjedoče o doseljavanju pravoslavnog stanovništva iz kontinentuskog zaleđa, ali nema podataka niti dokaza o doseljavanju katoličkog stanovništva iz tog zaleđa. To upućuje na zaključak da su katolici Boke, koji su pretežno hrvatske narodnosti, autohtono stanovništvo Boke, a da je najveći udio njenog pravoslavnog stanovništva došao u Boku tek naknadno, kasnijim imigracijama.

Promjene etničkog sastava tijekom povijesnog razvoja nisu specifičnost samo Boke, jer su takvi procesi česti i u drugim krajevima s dugom i raznolikom političkom prošlosti. Specifičnost Boke je, međutim, u tome što su se te promjene događale i u njenoj novijoj prošlosti, i to tijekom nekoliko razdoblja, a značajne su i danas. Te se promjene prvenstveno ogledaju u izmjenama razdoblja zastupljenosti većinskih narodnosti Boke. Pri razmatranju promjena većinske zastupljenosti narodnosti koje danas naseljavaju Boku, analizu treba započeti s razdobljem druge polovice 19. stoljeća, i to iz sljedećih dvaju razloga: prvo, od tada se redovno provode popisi stanovništva iz kojih se mogu dobiti neophodne relevantne informacije o stanju naseljenosti prostora i drugo, tada započinju i značajnije promjene etničkog sastava stanovništva Boke.

U razdoblju austrijske uprave (1814.-1918. g.) narodnosni sastav stanovništva Boke bio je vrlo složen, ali su većinsko stanovništvo bili Hrvati, na koje se 1910. g. odnosilo nešto više od polovice ukupnog stanovništva prostora. Najveći dio ostalog stanovništva činilo je domaće crnogorsko i srpsko stanovništvo, no u znatnom su udjelu bili prisutni i strani državljani, većinom oni u službi austrijske vojno-mornaričke infrastrukture.

Propašću Austrougarske monarhije 1918. g. Boku napuštaju strani državljani, pa je udio stranaca u njoj znatno smanjen. Istovremeno se započinje povećavati udio domaćeg stanovništva, u kojemu, međutim, udio autohtonog hrvatskog stanovništva postupno opada, dok udio Crnogoraca i Srba sve brže raste.

U tom postaustrijskom razdoblju, razlikuju se dva perioda s relevantnim promjenama etničkog sastava stanovništva Boke. Ona su uzrokovana značajnim političkim promjenama u neposrednom kontinentskom zaleđu Boke, a to su doba stvaranja jugoslavenske kraljevine (1918. g.), a potom jugoslavenske federacije (1945. g.). Od 1945. g. Boka je bila u sastavu jugoslavenske federalne jedinice Crne Gore.

Osobine etničkog sastava stanovništva Boke **u vrijeme Kraljevine Jugoslavije** uočavaju se iz popisa stanovništva 1921. i 1931. g., čiji su rezultati objavljeni samo na razini općina i kotara, a ne i naselja. U odnosu na stanje 1910. g., u ovom razdoblju raste broj katolika, ali u još većoj mjeri i broj pravoslavnih. «Križanjem» podataka o broju pripadnika pojedine vjeroispovijesti s jedne, s brojem pripadnika hrvatskog ili srpskog jezika s druge strane, ustanovljeno je da je 1921. g. u Boki (u okviru teritorija kotara Kotor) živjelo oko 9.300 Hrvata te oko 15.300 Crnogoraca i Srba, a 1931.g. oko 13.000 Hrvata i oko 17.500 Crnogoraca i Srba. Udio Hrvata se smanjio, pa su oni prestali biti većinski narod Boke. Od tada većinu stanovništva Boke čine Crnogorci i Srbi.

U razdoblju federalne Jugoslavije u etničkom je sastavu stanovništva Boke došlo do još značajnijih promjena. Broj stanovnika Boke je u razdoblju 1953.-2003. g. udvostručen, ali je istovremeno udio Hrvata smanjen s 26,2 % na svega 7,5 % ukupnog stanovništva današnjeg kotara Kotor. U tom razdoblju znatno raste udio Crnogoraca i Srba.

Ipak, treba naglasiti da je u popisima stanovništva tijekom tog razdoblja dolazilo do znatnih promjena u brojčanoj zastupljenosti Crnogoraca i Srba, i to stoga što se prilikom popisa 1971., 1981., pa i 1991.g. znatan broj stanovnika Boke izjašnjavao «Jugoslavenima». Iako je u toj skupini stanovništva najvjerojatnije bilo pripadnika svih triju naroda, očito je najveći udio među «Jugoslavenima» otpadao na Srbe. Naime, opadanjem broja

«Jugoslavena» od 1991. g. značajno je porastao broj Srba, tako da su u doba najnovijeg popisa 2003. g. Srbi činili čak 42,2 %, a Crnogorci 34,9 % ukupnog stanovništva Boke. Na taj se način dogodila nova promjena većinske etničke zastupljenosti stanovništva. Naime, od 1948. do 2003. g. brojčano dominantna narodnosna skupina u Boki bili su Crnogorci, dok 2003. g. taj položaj preuzimaju Srbi. Udio Hrvata je smanjen na već spomenutu simboličnu vrijednost. Od Hrvata je za najnovijeg popisa stanovništva u Boki čak brojnija skupina nacionalno neopredijeljenog stanovništva.

Analizom podataka iz popisa stanovništva 1981., 1991. i 2003. g. nastojalo se ukazati na promjene u broju i narodnosnom sastavu stanovništva 41 naselja Boke (prostorni obuhvat tih naselja približno odgovara području istraživanja u prethodno objavljenom članku), a posebno 20 naselja, koja su 1910. g. imala katoličku, odnosno hrvatsku većinu. Kroz podatke iz popisa stanovništva tog 41 naselja (a naročito iz spomenutih 20 naselja), detaljnije je ukazano na opseg i karakter etničkih promjena stanovništva Boke kotorske, kao i na činjenicu da Hrvati Boke demografski odumiru.

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Etnički sastav u vrijeme austrijske uprave opširnije je obrađen u radu «Boka kotorska: etnički sastav u vrijeme austrijske uprave 1814.-1918.» (Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2006.) Ovdje je naveden samo dio te građe, potreban radi prikaza kontinuiranih etničkih promjena stanovništva Boke kotorske nakon Prvog svjetskog rata.
- ² Značajan porast srpskog stanovništva u Boki 1991. g. dijelom treba vjerojatno pripisati i premještanju baza ratne mornarice SFRJ nakon raspada federalne Jugoslavije u crnogorski akvatorij, a prije svega u prostor Boke (može se pretpostaviti da je, osobito u profesionalnom kadru ratne mornarice, nakon sloma federalne Jugoslavije preostao značajan broj pripadnika srpske narodnosti, koji su se na taj način doselili u Boku).
- ³ Skupina „ostali“ iz 1910. g. odnosi se na ostale vjeroispovijesti.
- ⁴ Skupina „ostali“ iz 1910. g. odnosi se na ostale vjeroispovijesti.
- ⁵ Skupina „ostali“ iz 1910. g. odnosi se na ostale vjeroispovijesti.
- ⁶ U ovoj tablici iskazano je stanovništvo svih naselja triju općina kotara Kotor, a u tablici 6. iskazano je stanovništvo 41 naselja, najuže vezanih uz život na obalama Boke kotorske, odnosno uz djelatnosti povezane za korištenje morskih površina Zaljeva.

LITERATURA

- Crkvenčić, I.; Schaller, A., 2005, Boka kotorska:** društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918.godine, Hrvatski geografski glasnik 67/2: 107-122, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
- Crkvenčić, I., Schaller, A., 2006, Boka kotorska:** etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814-1918. g.)
- Pasinović, M. M., 2005, Hrvati u Crnoj Gori s posebnim osvrtom na Boku kotorsku i drugu polovicu XX. stoljeća,** Adamić, Kotor, Rijeka.

Stanojević, G., 1956, Nekoliko statističkih podataka o Boki kotorskoj iz sredine XVIII veka, Spomenik SANU, CV., Beograd.

Tomić, J., 1914, Izvještaj kotorskog providura o mletačkom zauzeću u Mletačkoj Albaniji, Crnoj Gori, Brdima i Hercegovini, s popisom tamošnjeg ljudstva i stoke iz godine 1692., Spomenik SANU, LII, Beograd,

IZVORI

1. Geographisch-Statistische Repertorium der bewohnten Orte im Koenigreiche Dalmatien, Zara 1888.
2. Spezialortsrepertorium von Dalmatien. Statistische Zentralkommission, Wien, 1919.
3. Definitivni popis stanovništva 1921., Državna štamparija, Sarajevo, 1932.
4. Definitivni popis stanovništva 1931., knj. II, Prisutno stanovništvo po vjeroispovijestima, Državna štamparija, Beograd, 1938.
5. Konačni rezultati popisa stanovništva 1948. g. knj. IX, Stanovništvo po narodnostima, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1954.
6. Popis stanovništva 1953., knj. XI, Starost, pismenost i narodnost, podaci za opštine prema upravnoj podjeli u 1953. g., Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1960.
7. Popis stanovništva 1961. g., knj. VI, Vitalna, etnička i migraciona obilježja; Rezultati za opštine, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1967.
8. Popis stanovništva i stanova 1971., knj. VI, Etnička prosvjetna i ekonomska obilježja stanovništva i domaćinstava prema broju članova; Rezultati po opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1974.
9. Nacionalni sastav stanovništva SFRJ 1981, knj. I, Podaci po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1991.
10. Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, knj. I.; Podaci po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1991.
11. Stanovništvo Crne Gore prema nacionalnoj pripadnosti; Saopštenje Republičkog zavoda za statistiku br. 42, Titograd 1991.
12. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003. g., Stanovništvo - nacionalna ili etnička pripadnost, Republika Crna Gora, Zavod za statistiku, Podgorica, 2004. g.